

TRO OG TVIL

En fortelling av Theodor Dahl, 1886-1946, journalist i Stavanger Avis og forfatter

Et av de siste årene han var på Knudaheio kom det en Time-bu til ham. Det var Gabriel Fotland. Det er Eivind Hognestad som har fortalt dette.

«Eg æ komen for å snakka om noge alvorlegt mæ deg,» sa han til Garborg. Det var om Gud og Kristus.

«Men,» sa mannen, «me trønge nok heile dagjen -- om me verte færige då.»

Jo, Garborg gikk med på det. De snakket ihop til langt ut på kvelden: Så gikk mannen.

Men det interessante ved historien er at tidlig neste morgen banket Garborg på hos denne mannen og sa: «Igår kom du te meg. Idag kjeme eg te deg. Me vart nok inkje heilt færige eg og du.»

Og så tok de likså godt en dag til. Det må ha vært noe særlig ved denne Time-buen. Ellers vilde nok ikke Garborg gått til ham. Han må ha båret på tanker, som har tatt Garborg.

Arne Garborg ble kalt fritenker, ja Gudsfornekter. Og slik så mange, ja kanskje de fleste folk på Jæren ham. En mente å ha prov for det. Det ble også vist til hans granskerarbeid, boka «Jesus Messias».

I denne boka brøt han med ortodoksien, gikk bent mot dogmelæren og frigjorde meisteren fra Nasaret for alt det Garborg mente han var innsvøpt med av tildiktning, overnaturlighet - mystisisme og katolisisme.

Boka synte hans kvasse granskersinn, hans sannhetshunger, omfattende viten og orientering - og så hans faste logikk. Han eide den inntrengende kritikerevnen som boret inn i gåtene. Boka vakte oppsikt - og strid.

I «Heimkomen son» gav han sitt syn på menneskesønnen og evangeliene. Det er dype, fine tanker. Et religiøst livssyn. Også her møter vi hans ærlige søken, hans grundighet og trangen ^{til} det faste holdepunkt. Sannheten. Det er den han alltid søker med ærlig vilje.

Tvilløst var Garborgs livskjensle dypt religiøs. Det er nå de fleste kunstnersinn. Det bor likesom i kunstnergivnaden. I ånden. Ikke minst hos dikteren. Han eier evnen og fantasien til innlevelse, innlevelse i menneskesinn, det løynde. Intuisjonen er med og fører ham fram. Kunstneren går intimt inn i naturen, i dens sjel, i alle stemningene. Lyng, blommer, trer, stein, fugler og solstråler. Bekk og storm og hav, det evig skiftende og mangfoldige. Måne og stjerner er ustanselige

symboler i dikt- . ningen. Naturen er en stadig inspirasjonsmakt. Den som kan gå dypt inn i naturopplevelse, pleier også kunne nå inn til menneskesinnet som dikterisk psyke. Naturen gir lengt og draum. Den gir assosiasjoner. Den lever inn til det religiøse i vesenet, åpent eller mystisk. I den bor tiden, i den er evigheten. I den er Gud og skaperunderet. Den er evig fornyelse.

Ingen dikter har som Henrik Wergeland levet med ånden i naturen. Så hengivende og tilbedende. Så Gud-nær.

Dikteren opplever livet intensere, mer nervedirrende og levende enn folk på jammen. Han går dypere inn i alt, fornemmer varere og har inntrengende intensjoner og intuitive innlevelser.

Han fornemmer på en egen måte sjelen i hestens øyne og menneskets vesen innenfor pupillene. Han har en større kjærlighetskjenne til alt. Varme og ømhet.

Undertiden kan han kjenne seg gjennomstrømmet av en usynlighetsverden, som bare han er i. En verden i verden. Dikterens egen. Den som motiver og diktersyner stiger fra. Og som blir til levende kunst. Det han fikk som gave til sin gjerning. I smerte, i angst, i sjelelig overveldelse. Alt som må til for kunstnerisk utfoldelse.

Arne Garborg eide stor opplevelseskraft. Det syner hans diktning: Hans fine lyrikk - med dikteriske symboler som blant annet «Alveland». Og det «synske» i ham vitner Haugtussa om.

Han hadde fått diktersinnets synskhet som gave. Synskheten vokste hos ham mens han stred livet. Han fikk smerten og angsten - ja, gruen i tillegg. Smerten som lutret hans sinn og ånd. Slik som han levde i uavbrutt sjølransakelse på sitt eget samvets klagemål.

Smerten! Den fører tankene på mange slags veier. Et angstfullt smertesinn tenker tanker som det sinnsf riske menneske i sunn livsbalanse ikke vet om. Og jo større fantasi mer videre bærer det.

Livssmerten er tankens hårde strid, tankens ustanselige kvide. Tankens lidelse. Men det har også sin vinnings konto. For det er nok som Goethe har sagt: Smerten er positiv. Arne Garborg hadde et gjennomsmertet sinn. Det preget hans liv, hans ansikt og vesen. Det hadde gjort ham var og øm med sterkt ansvar for liv og handlinger, for ord - og tanker. Og smerten hadde gitt meget tilskudd til hans diktning. Fordi den i høy grad hadde utdypet hans sinn, hans menneskesyn og forståelse. Den hadde gjort ham til et stort og rommelig menneske. God og forsonende.

Gjennom seg sjøl og sin egen sjelstrid er det en opplever andre mennesker. Deres psyke. Og kan analysere og skape skjebneliv og forme levende menneskeskikkelser. En spegler dem i det livsspeilet en sjøl slipte med opplevelsens slipestein. Det spegler sant. Garborg kunde vel sagt med Hans E. Kinck: «Jeg vet alt om menneskene. Jeg er syk av å vite.»

Og han kunne vel også i sin smerte ha sagt som han: «Var dette takken for de store synenes glimt!» Arne Garborg bar lenge på angstsinnnet - fra sin første ungdom og til han var langt borti årene. Det minket etter hvert. Han hadde angstsinnnets intense aninger, vibrasjonen og den stadige uroen.

Angstbølgene brøt inn over ham og kuert ham. Angsten strømmet gjennom ham besettende. Ga ham otte. Så veldig at han var redd for at skjebnen skulde føre ham farens veg - ut av livet som en livsstraff.

Han ropte i sin nød:

«Å, hjelp meg du som hjelpe kan
du ser kor sårt eg strider »

Angsten i et diktersinn kan være skapende, utløsende. Den fører forbi de vanlige livsgrensene. Slik som hos Sigbjørn Obstfelder som så sin døde mor i åndetempel. Han var det store angstsinnnet. Seer-sinnnet. Han hadde en gang fornemmet ett øye i seg som så

Angsten! Den skjelver seg fram på veger det angstløse sinnnet ikke kjenner. Det stiger fra vesenets dyp med fantasiens liv. Det kan bli pinefull forutaning, bilder og syner, en innbildningsbesettelse som helt tar makten.

I Haugtussa syner Garborg noe av det synske i sin angstpsyke. Det går att i hans skjønne angstpoesi der.

Det er ikke ualminnelig at lidelsen, smerten og angsten er med og utløser det religiøse i mennesket. Det som er nedlagt og bor i sinn og vesen. Vi vet en del om det. Også hos store sinn, fra talenter til genier. .

Ja, de kan undertiden bli til bønn- og salmesinn. Men som regel med høge buer hvelvet over sin religiøse oppfatning, med vid horisont og utsyn. Ubundet av dogmatiske troesetninger. Men i rike kjensler opplever de det guddommelige. Det som gjennombølger sinn og ånd. Og blir levende gudsopplevelse.

Da Arne Garborg var ung i Oslo stormet han på. Han var også i bohemelag. Han rykket ut i aviser både mot dette og hint. Han sa åpent at det vedkom ikke han om presten stod på stolen. Han ville ha sin dram for det! Forbudet mot å selge dram i preketiden om søndagen ønsket han ikke å respektere. Heller ikke at en stengte i samme tida hos skjegggrakerne. Men det var ungdoms løsslupphet. I grunnen var han ikke slik. For inne i denne stormen, i den åpne frimodigheten lå jærbuen hans. Den tålige mannen fra Garborg. Ja, den nesten saktmodige. Men i åndsstriden var han djerv med vaiende fane. Han var vesenbestemt religiøs i sin livskjensle. Det lå i hans åndelige bygning, i arv - den gamle religiøse Jæren bar han i hug og blod. Og innerst inne hang den

gamle Jæren ved ham all hans dag. Trass i alt. Tegene hang fast i ham. Så frigjort han enn prøvde å kjempe seg.

Arne Garborg tok meget tidlig til å grunne i religiøse spørsmål. Det var aktuelt for ham. Sjøl om Jærens Gudsords-trelleri hadde plaget ham i guttedagene. Hans tenkersinn forlangte det. Han måtte. Men han fant ingen veg. Han hadde det vondt. Han lei. I sin tvil og nød skrev han et dikt som forteller om hans sinns tilstand. Det har pseudonymet Alf Buestreng, som vi kjenner fra hans aller tidligste diktforsøk - en publikasjon i et Stavanger-blad.

TVILEREN

Ak, vidste jeg bare en eneste kvist
at hvile min vaklende fod paa.
En grundvold sikker og uden brist
at bygge mit bævende mod paa.
Ak vidste jeg bare den ting paa jord,
som sindet fik samle og styrke, -
en eneste ting som var ren og stor,
og maned min kraft til yrke.

Og var der en tanke, som sterk og varm
min sjæl kunde fylde og kvæge,
og fans der en eneste trofast barm,
hvis kjærlighed kunde mig læge, -
ja, var der et væsen, en sag, en ide,
som ikke var løgnhul og raadden, -
som kunde kvæle den tvilens ve
og knække sjæle-døds-brodden.

Ak, var der en sag, som var værd mit kav,
hvor skulde det livsrødt springe.
Hvor skulde jeg juble, naar tro og mod
i kampen hæved min bringe. -
Jeg slang overbord baade liv og lyst
og takked min Gud for striden,
og fik jeg saa der et hug i mit bryst,
saa vilde jeg hvile siden.

- Nu vimrer min sjæl i det øde rum
og daaner i tomheds-vrimlen.
Jeg er som en blære, et skvætt, et skum,
som stormen har hivat imod himlen.

Jeg fryser til rim, jeg smelter til vand,
og jeg er ikke nogen af delene.
Jeg føler i spotten den tærende brand,
som engang skal pine sjælene.

Jeg tror paa Vorherre og nægter ham dog,
jeg beder og bander tillige;
jeg gaar næsten kvalt under syndens aag
og nægter dog Satans rige
Jeg spotter om dagen, naar solens flom
sig vælter om skogens klædsel,
jeg skjælver om natten for Herrens dom
og gyser for Helvedes rædsel.

Hvor blir det så af mig til sidst? ... Til sidst?
Naar teppet skal falde for stykket?
Skal da mon jeg finde en frelsens trøst,
naar faldet mig nærmest er rykket?
Skal da mon jeg finde en mur for min tro,
en tanke som sindet kan læge?
Mon da at Guds kjærligheds milde ro
mit dødssyge hjerte faar kvæge?

- Jeg ved ikke, jeg; jeg er syg og ør,
der løber mig taage for synet;
men angsten skjærer igjennem min sjæl
saa bleg og saa hvas som lynet
Hvad? Bede? Bede om fred og lys?
mod alle de tvilsmaals sammenrottelse?
- Ja, bede ja; - men jeg ser med gys,
at al min bøn er Guds-bespottelse.

Saa faar det da gaa gjennem skodd og strøm;
kompas og ror har jeg mistet;
ei ser jeg fyr-taarn i nattens grav,
mit anker for-længst er bristet
Nu vel: Jeg vet intet maal, ingen havn,
- lad drive med strøm og fjær;
I livets bog har de sat ved mit navn
et spørsmål og intet mer.

Alf Buestreng.

Det kan være et dobbeltsinn hos noen hver. Garborg hadde det også - nettopp på det religiøse området. På den ene siden var det granskeren, skeptikeren, ja, den intellektuelle Garborg som vilde nå fram og forklare alt med tankene. På den andre siden lå den religiøse kjenslen og, det gudsbetonte i ham. Lik to makter. Som stred. Men det skjedde etter hvert en utvikling som skapte noe harmonisk i hans sinn senere.

Jeg er i besittelse av noen brev som ikke før har vært offentliggjort. De forteller svært meget om Garborg nettopp i dette spørsmålet. De viser også hans ansvarskjensle og hans trang til å trøste fra et godt hjerte - den som strir og lider. Brevene er til folk i hans egen heimtrakt.

Garborg hadde en god venn, Jesper Berge i Gjestal. Han var student og seminarist. Berge var den første styreren av Amtskolen i Jæren og Dalane. Det var samstundes en Amtskole også i Ryfylke. Den styrte Torkel Mauland. Berge døde første skoleåret. I hans plass kom student Tøre Godal. Skolen ble holdt i Tingstova på Mossige.

Den 8 mars -1876 - da Garborg var 25 år - skriver han til sin venn dette brevet:

Kristiania 8de marts 1876.

Kjære ven.

Der er allerede længe siden den smertelige efterretning naede mig, - men jeg har saa nødig villet tro det. Det er en haard tanke at skulde miste, ikke blot en ven, men en haabefuld medarbeider i det store frelserarbeide, hvortil ogsaa du havde viet dine kræfter.

Men den eviges vilje maa ske. Det er mig en usigelig trøst og glæde, ja, det er mig selv til haab og bestyrkelse at vide, at du med forsoning, med glæde og tro gaar din evighet imøte.

Du ved jeg har famlet og tumlet i mørke og forvildelse lige indtil at miste alt livshaab. Men jeg er skridt for skridt vendt tilbage, og jeg tør trygt og med glæde sige, at det, der nu skal give mit liv indhold og lys, netop er kristendommen. Men fordi jeg endnu staa svagt og altfor lidet personligt overfor den, kommer det som en bestyrkelse og et rigt haab over mig, naar jeg hører om den seier du i den har vundet.

Kjære ven, jeg føler trang til at sige dig dette, at du er lykkelig, inderlig lykkelig, som saaledes bliver løftet tid af dette livs kulde og tyngsel og ind i den evige frelse. Du fik vel ikke udrette alt, hvad du havde villet, men det, at

du ærlig og varmt har villet, det skal visselig blive 'forstaaet af ham, hos hvem viljen er tagen i gjerningens sted. Jeg, som staa midt nede i livets tunge, triste stræv, ønsker dig til lykke med din befrielse. Det er Kristi herlige guddomsgjerning at han har seiret over døden. Han vil følge dig gjennom dens mørke dal, at du ikke skal frygte. Fred og farvel.

Jeg skulde ønske at være hos dig nu. Jeg vilde takke for alt, lige fra vi først mødtes, - - og der kunde ogsaa være ting, som jeg gjerne vilde høre din tilgivelse for. - Tak og tilgivelse, kjære venn! Jeg tror at jeg har din. I livets høieste stunde, i forløsningens salige lys ved jeg, at alle smaa jordiske tyngsler oppløser sig og svinder.

- - Naar du kommer derop, saa bed for mig, - for os alle og for vor gjerning. Alle vi, som kjendte dig, vil mindes dig i kjærlighet og i vemod. - Jeg tenker stundom paa, at det ikke bliver saa længe før jeg kommer efter. Jeg er ikke sterk, - og livet med sine alvorskrav falder mig saa tungt. Dette maa staa i Guds haand. Længe eller kort - jeg vil haabe, jeg vil tro, at vi mødes igjen - der, hvor alle tvil og gaader skal blive løste.

Med dette haab der i sig gjemmer forsoning for al adskillelsens smerte, vil jeg slutte.

Tak, hjertelig tak, for de stunde, vi fikk være sammen her paa jorden. Paa mig har de ikke været spildte. Har du maaske stundom havt skade deraf, - nu har du dog seiret og kan se tilbake paa alt med kjærlighet og tilgivelse.

Fred over din indgang til livet: Det er et lille, vemodsfuldt digt, som her ender; - det vil slaa saligt om i evighedens klare sang for tronen. -

Farvell!

Din ven

Arne Garborg.

Jeg beder hilse dine forældre. Maatte Guds kjærlighet staa dem bi i denne svære smerte, - at du ogsaa for dem kunde blive til det gode!

Dette brevet trenger ikke noe kommentar. Garborg åpner her for hele sitt hjerte. Han sier alt. Det er et brev som griper oss. Og det har sikkert virket sterkt på hans døende venn.

Når du kommer deropp, så be for meg!

Det er fra den religiøse kilden i ham det er sprunget. Den kjenslen har tatt helt makten. Og han sier jo at han skritt for skritt er vendt tilbake - og han venter nå at kristendommen skal gi livet hans innhold og lys. Garborg var altfor ærlig til at

han skrev et trøstebrev og ikke mente det han sa. Hele brevet vitner om at det strømmer fra hjertet.

Og det viser at det har gjort et veldig inntrykk på ham at hans gode venn fra heimetrakten skulde dø. Berge som var så evnerik og lovende.

*

Arne Garborg bar nok den gamle Jæren i seg som en livsunder-botn. Trass i alt. Også noe av det religiøse Jæren hang fast i ham. Sjøl om han frigjorde seg for den fortapelsens og det Helvedes Jæren han vokste opp i på Garborg-garden. Farens Jæren. Det livssynet og det Gudssynet som halvvegs kvelte ham heime på Garborg.

En løser seg aldri helt fra sin barndom, ikke med hel frigjøring. Tegene henger att. Her er ikke intelligens avgjørende. Heller ikke dikterånd. Tanken og resonnementer vinner ikke alltid bukt med det som har grodd seg inn i vesens dyp. Det ligger der. Det holder til der. Gjennom hele livet. Sjøl om det ligger dypt under.

Hulda Garborg har sagt: «Og ein ser kor han slit og grev i alle skriftir for å frelse noko av det som hadde sett so djupe merke i han frå barndomen av, men samstundes få det klart for seg til alle botnar.»

Jeg mener at det hos Garborg var et slags dobbeltsinn når det gjaldt det religiøse. Den ene delen frigjort i hans granskingsstrid, i hans intense og aldri kvilende søken. Mens den jærskede delen av og til skaut fram lurende tvilstanker. Slik som skyggen brer seg på blankt vatten. Var han likevel helt trygg?

Å jo, det var nok stunder når barnesinnet i ham stred med det sinnet som hadde funnet fram til profeten fra Nasaret - i «Jesus Messias».

Det bodde noe nervøst i Garborgs hug. I hans angstsinn. Det var heller ikke uten et visst hysteri, som også fikk legemlig utslag. Han hermte etter lægen at slik en nervekrusling som han kunne få noko av kvart.

En slik psyke har mange slags ovringer. Ja, til det selsomme. Og sinnet kan i stunder halvvegs tape makten over seg sjøl. Tunge minner dulmet i ham. Det snakket til ham fra barndommens og troens Jæren. Tungt og trykkende. Det kviskret plagende til ham fra farens Jæren. Han så i mørke minnesyner far sin i den store striden med Gud i Garborgstova. Når han veltet seg over stoler og bord, ropte på Herren i Himlen og jamret seg i dypeste kval og sjelsvåde. Og totte han hørte banning i sin egen ånd, sin egen kropp.

Den gamle Jæren steg opp i ham med tunge salmer og bønner, med striden for å vinne Guds rike. Oppbyggelseskveldene med alt sitt tyngsle. Det som lå innvevd i hans sjel.

Ingen vinner frem til den evige ro
som sig ei veldig fremtrenger.

Sjelen den må utstå en kamp for den tro,

hvorav vår salighet henger.
Porten heder vid, og veien kaldes smal.
Men Vårherres nåde er for alle fal.
Og her gjelder trenge, ja, trenge sig frem
ellers er himlen forløren.

Slike minner tok makt. Brøt innen sinnet. En hel barndomsverden slo seg om ham. Så han var hugteken. Og tankene stred. Han så, seg sjelesyk i blant. Han gransket støtt sitt eget sjelsliv.

Den ustanselige pinende granskingen avklaret omsider livssynet, så han eide et nokså rolig sinn i de eldre dagene. Og han bar det tilstridde livssynet fram i «Den burtkomne Faderen», «Heimkomen Son» - og i «Jesus Messias». Den sistnevnte boka gir hans truedkjening.

Men all hans dag var den religiøse granskingen likevel aktuell for ham.

Han mente at livet førebudde døden. Og det store budet som innebærer alle de andre er: Gjør mot andre det du vil at andre skal gjøre mot deg.

*Offer, offer er det store,
løyndomsdjupe livsens krav.
Offer! tonar Frelsarordet
over dåp og over grav.
Lov er sett for mann og mey:
vil du leva, må du døy.
Vil du vinne livsens heppe,
må du rolig livet sleppe.*